

A CSÁSZÁRI ÁRMÁDIÁTÓL A NEMZETI HADSEREGIG

DR. EÖTTEVÉNYI OLIVÉR
ELŐADÁSA
AZ ORSZÁGOS NEMZETI KLUBBAN
1942. DECEMBER 16-ÁN.

BUDAPEST, 1943.

A kiadásért felelős:
Dr. Egyed István, az Országos Nemzeti Klub főtitkára.

DUNÁNTÚL PÉCSI EGYETEMI KÖNYVKIADÓ ÉS NYOMDA R.-T. PÉCSETT.
A nyomdáért felelős: Mészáros József igazgató.

Háborús időkben, aminőkben ma élünk, a hazája és nemzete sorsát szívében viselő minden magyar ember átérzi, sőt fanatikusan hiszi, hogy jövőnk a mindenképpen kiváló, kitűnően fegyvelmezett és nemcsak a fegyverforgatásban pompásan kiképzett, hanem lelkileg is a nemzet hivatását megértő hadseregünk kezébe van letéve. Az a gigantikus küzdelem, amely immár a negyedik esztendeje és most már a földgömbnek úgyszólván minden részén folyik, még olyanok előtt is világossá teszi a hadsereg sorsdöntő jelentőségét, akik a béke éveiben talán hajlamosak voltak arra, hogy a katonáskodást úgyszólván csak a foglalkozások egy ágának tekintsék, amelynek a fontosságát időről-időre elhomályosították az ú. n. örökbékéről ábrándozó elméletek, holott amint az egyes ember életfolyása a küzdelem, a harc a létért, a kenyérért, az érvényesülésért, a családjáért: éppúgy a nemzetek is állandó harcot folytatnak, ha nem is mindig fegyverrel, de a sikerért latba vetett egyéb erőikkel. És amint a passzivitás, a negatív életszemlélet az *embert* alkotásra képtelenné teszi, éppúgy nem adhatják oda magukat a *nemzetek* sem a tétlenségnek, mert ez a lassú elorsodást, majd az elmúlást jelenti. A Madáchi mondás: Ember, küzdj és bízza bizzál! örökérvényű igazság s a nemzetek életerejére csak dinamikus megnyilatkozások által érvényesülhet. Ez nem jelenti azt, hogy a rendeltetésünk örökös harc, vagy háború abban az értelemben, hogy jogainkat állandóan fegyverrel verekedjük ki, ellenben vitán felül áll, hogy amely nemzet elvesztette az életenergiáját, amely a *beati possidentes* elernyesztő légkörét megszokva, lelkileg akként alakul át, hogy a maga való, vagy vélt jogainak a kiküzdésére hiányzik már belőle a lendület: az többé-kevésbé saját maga felett húzza meg a halálharangot, mert a cselekvőképeseke, az erélyeseke, a bátrak keresztülgázolnak rajta.

A mi magyar fajtánknak értékes lelki és fizikai tulajdonsága az, hogy ú. n. katonás nemzet, amely nem jelenti a minden áron való háborúskodás vágyát, hanem azt az elszántságot, hogy a jusunkért — ha azt békés eszközökkel megszerezni nem tudjuk — harcolni is bármikor készek vagyunk. Alapjában nem keressük az ellentéteket, és ha a jogainkat respektálják, hajlamosak vagyunk a békés megegyezésre, hiszen a közmondás szerint: „hogyha vele bálni tudnak, az ingét is od'adja" a magyar ember, azonban ha kell, kapával-kaszával is megvédi azt, ami az övé. És ez a faji tulajdonságunk itt, a Kárpátok medencéjében, évszázadokon keresztül szükséges is volt számunkra, mert ne felejtjük el, hogy testvértelen nemzet vagyunk, amely a honfoglalás kora óta önmagára volt utalva és jól tudjuk, hogy évezredek múltunk folyamán úgyszólván mindig csak az egyik kezünkben tarthattuk a munka eszközét, mert a másikban a kardot kellett forgatnunk. Napjainkban pedig, midőn a bolsevizmus ellen folyó küzdelemben a lét, vagy nemlét mered elénk,

amikor minden, de minden attól függ, hogy nagy fegyvertársainkkal együtt le tudjuk-e verni ezt a keletről fenyegető veszedelmet, ezt az újkori tatárjárást: akkor minden állampolgár lelkében meg kell gyökeresednie annak a meggyőződésnek, hogy a reánk szakadt világégésben a legelső, sorsdöntő támaszunk a minden vitán felül, hivatása magaslatán álló magyar hadsereg. Ép azért közérdeklődésre tarthat számot az a kérdés, hogy miként fejlődött ez oda, ahol ma áll? Miként lett a mai honvédség, a mi fegyveres erőnk, az önálló Magyarországnak a legbiztosabb védelmezője? Nem akarok itt hadtörténelmi fejtegetésekbe bocsátkozni, hiszen ez nem az én hivatásom és munkaköröm. Azonban kétségtelen, hogy minden magyar ember figyelmére méltó annak a történeti folyamatnak a rövid ismertetése, amely a mi haderőnk fejlődéséhez, a mai nemzeti hadsereg, a honvédség megteremtéséhez vezetett. Mert változatos és küzdelmes ez az út, amelyet ezen a téren is megtettünk, s ha most meggyújtjuk az emlékezés fáklyáját, hogy megvilágítsuk ezt az utat, akkor meggyőződésem szerint nemzeti feladatot teljesítünk.

A honfoglalás fegyveres erővel ment végbe, melynek a szükségessége nem szűnt meg akkor sem, amidőn őseink már letelepedtek a Duna völgyében, hiszen birtokállományunkat védeni kellett, azt nem adták nekünk ajándékba. Árpádházi királyaink alatt úgyszólván soha sem pihent a nemzet, mert a hazát vagy az okos külpolitikát vagy a fegyver erejével kellett megvédeni a különböző oldalakról ellene támadó erőkkel szemben. Amikor aztán a fegyveres nemzet kora elmúlt, tehát megszűnt az a helyzet, hogy minden fegyverforgató férfi természetes kötelessége volt a haza állandó védelme, akkor közjogi fejlődésünk során a királyi hadsereg intézménye jött létre. A fejedelem azoknak, akik a haderő szolgálatában vezető szerepet játszottak, földbirtokokat adományozott s ennek a fejében a megadományozottak nemcsak saját maguk voltak háború esetén katonai szolgálatra kötelezve, hanem a nekik alárendeltek is fegyverbe szólítani és felfegyverezni voltak kötelesek. Ezt a közjogi elvet olyannyira követték, hogy főuraink közül olyankor, midőn a haza veszélyben volt, nemcsak a világiak, hanem az egyháziak is katonászkodtak s mindnyájan tudjuk, hogy egészen Mohácsig a nagy veszedelmek idején még a püspökök is lóra szálltak és vezették az általuk kiállított bandériumokat. Messze vezetne, ha ennek a fejlődésnek a részleteibe bocsátkoznánk és különösen ha a vegyes házbeli uralkodók alatt észlelt kijegecesedés egyes fázisait boncolnók, azonban valóság az, hogy ezekben a századokban a magyar hadsereg királyi hadsereg volt, melynek a legfőbb parancsnoki tisztét maga a fejedelem viselte. A királyi haderő nemzeti forrásból táplálkozó együttese mellett aztán időnként a király által felfogadott zsoldos hadseregek, vagy fegyveres erők is szerepeltek, aminő volt pl. Mátyás király híres fekete serege; a nemzetvédelem gerince azonban magának a nemzet fiainak a fegyveres szolgálata maradt. Amikor a rendiség kialakult s a nemesség, mint kiváltságos jogi és társadalmi osztály az ország vezetőjévé lett, ennek a privilégiumának az ellenszolgáltatásaként a hazát fegyverrel volt köteles megvédeni. Később, mikor a gazda-

sági erők különbözősége széttagolta a nemességet is, mely az Ősi magyar jogfelfogás szerint eredetileg egységes volt, azonos jogokkal és kötelességekkel — Werbőczy megállapítása szerint *una eademque nobilitas* — mégis mind nagyobb lett a szakadék a nagybirtokosok és pedig a királyi adományokból *élvezett*, földbirtokok tulajdonosai és az egyszerű fegyveres nemesek közt. Amazok nemcsak maguk Vonultak hadba, hanem — mint jeleztük — bandériumokat is állítottak ki, emezek azonban saját személyükben katonáskodtak s az ú. n. nemesi *insurrectio* utolsó csatája a napóleoni hadsereggel — a világ akkori leghatalmasabb és legjobban kiképzett fegyveres erejével — szemben, Győr mellett zajlott le 1809-ben s bár igaz, hogy a nemesi hadsereg önálló szereplése akkor sikert nem hozhatott, sőt sok, meg nem érdemelt gúnyolódásra is okot adott: mégis magán azon a történelmi tényen nem ejtett változást, hogy a magyar nemes ember, ha a hazája veszélyben forgott, még a múlt század elején is fegyveres szolgálatra kötelezettnek tudta magát.

A hadsereg fejlődésében jelentős változást hozott az a korszak, mikor Mohács után eleinte az ország egyrészből, majd a török kiűzetése és az önálló erdélyi fejedelemség megszűnte után az egész országban az elmúlt századok királyi hadserege helyébe a Habsburg-dinasztiának lényegében császári hadserege lépett. Igaz ugyan, hogy a Habsburgok mint megkoronázott magyar királyok ültek hazánk irónjában, tehát az évszázados magyar alkotmányfejlődés szellemében az általuk szervezett és vezetett hadsereg a magyar király hadseregének is volt tekinthető, mégis mivel ennek a dinasztiának az uralmi területe Európa számos egyéb részére is kiterjedt, így most már az uralkodók az ezek védelmére és általában külpolitikai érdekeik szolgálatára *egységes* hadsereget tartottak fenn, melybe annak Magyarországból toborzott része beolvadt. A banderiális rendszer és a köznemesek egyéni katonai szolgálata ugyanis lassankint helyet adott a toborzásnak, s az állandó hadsereg tervét nálunk a Rákóczi-féle szabadságharc leverése után létrejött 1715-i 8. t. c. valósította meg s ennek a magyarázata az volt, hogy az uralkodónak állandó, kiképzett hadseregre volt szüksége. Mivel azonban a fegyveres erő kötelékében már a XVI. század elejétől kezdve számos magyar szolgált és pedig a tisztikarban éppúgy, mint a legénységi állományban, így a bekövetkezett nagy háborúkban nemcsak egyes magyar katonák, hanem magyar katonai alakulatok is résztvettek, mint pl. egy-egy huszárezred, mely azonban a es. kir. hadsereg integráns része maradt. Ezt különösen a hétéves háborúban és a napóleoni háborúk korában lehetett megfigyelni.

Itt jegyezzük meg különben azt is, hogy a Habsburgok alatt a hadsereg fejlődése különböző irányokon ment keresztül. Mikor I. Ferdinánd 1527-ben Magyarország trónjára lépett, akkor a német tartományokban az I. Miksa császár által létesített zsoldos csapatrendszer, az ú. n. *Landsknecht-ek* szisztémája állott fenn. A fejedelem egy ú. n. pátenssel megbízott egy hadviselt férfit, felhatalmazva őt, hogy zsold ellenében, meghatározott időre, fogadjon fel katonákat. A megbízott, akit *Feldoberst* címmel illeltek, csapata és pedig

a tisztek felett is teljes fegyelmi és intézkedési jogot kapott, azokat nemcsak ő nevezte ki, hanem el is bocsáthatta. A *Feldoberst* jogait szabályozó iratnak *Regiment* volt az elnevezése és ettől vették aztán később az ezred számára is ezt az elnevezést. A lovascsapatok szervezeti szabályzatát a híres hadvezér, Wallenstein készítette. Végül érdemes ezeknek a régi hadászati dolgoknak az ismertetésénél annak a megemlítése is, hogy a gyalogságnak a német katonai nyelvben ma is dívó elnevezése: *Infanterie*, onnan származott, hogy egy spanyol uralkodóházbeli hercegnek, akit infánsnak neveztek — mint ahogy nálunk főhercegnek — egyszer a mórok által megvert édesatyja katonai tekintélyének a visszaállítása végett sikerült a szétszaladt katonákból olyan erős csapatot összeszednie, hogy azzal kiküszöbölte a csorbát és megverte a mórokat. Mivel ezek a katonák gyalogosok voltak, ettől kezdve azokat és utódaikat az infáns katonáinak, vagyis infanteristáknak nevezték.

De térjünk vissza a felvetett kérdés időrendi tárgyalásához.

A magyar nemzetben és annak a rendi alkotmány által létesített szervezeteiben időnként felhangzott a kívánság a magyar önállóságunk vitán felüli elismerése iránt. Erről nem csupán a hadsereg kérdésében, hanem külpolitikai téren is vannak adataink. A rendi országgyűléseken nem egy ízben sürgették azt, hogy az udvari kancelláriában alkalmazzanak magyar tanácsosokat is, a hadsereg vezetésében pedig — amelynek legmagasabb fóruma az udvari haditanács, a *Hofkriegsrat* volt — magyar embereknek szintén adjanak szerepet, hiszen valóság az, hogy a dinasztia hadseregének nem egy kiváló magyar tábornoka is volt, mint pl. Hadik András, aki a hétéves háborúban a huszáraival vakmerő rajtacsapás útján behatolt Berlinbe is. De nem csupán Hadik András szerzett a császári hadseregben becsületet a magyar névnek. Egyik kiváló hadtörténeti írónk, Pilch Jenő, egész sorát nevezi meg a Habsburg-uralkodók alatt, különösen a XVII. és XVIII. században, valamint a XIX.-nek az elején, a különleges sikereket elért magasrangú magyar tiszteknek, így pl. Zrínyi Miklós, a szigetvári hős dédunokája, aki nemcsak hadvezér, hanem hadtörténeti író is volt, a hadseregben mint tábornok szolgált és korának viharos esztendeiben még arra is szakított magának időt, hogy a legjelesebb magyar költők közt örökítse meg a nevét. A török elleni hadjáratokban egy sereg nagy magyar katona küzdött az uralkodó érdekeiért, mint Esterházy Pál, Erdődy Kristóf, Koháry István, Petneházy Dávid, Károlyi István, Pálffy tábornagy, Nádasdy Ferenc, Mária Terézia marsallja és mások. De nemcsak a vezetők közt voltak szép számmal magyarok, hanem egész szintiszta magyar ezredek is vitézül verekedtek távoli harctereken is. Ki tudja pl. ma már azt, hogy a XVIII. század első esztendeiben lezajlott spanyol örökösödési háborúban nyolc huszár- és három hajdú-ezred is résztvett? Ugyancsak az uralkodó ármádiájában szolgált a későbbi Rákóczi-szabadságharcban szerepelt Bercsényi Miklós, Forgách Simon, aztán a legendás híru Vak Bottyán, s mindezek a magyar katonakerények kimagasló példái voltak. 1719-ben az egyik magyar hajdúzászlóalj Palermo ostromában is résztvett, egy másik meg Korzika

szigetén harcolt. Franciaországban a magyar huszár hírneve akkora volt, hogy XIV. Lajos huszárezredeket alapított, amelyek egyikének Esterházy Sándor volt a parancsnoka, Bercsényi László pedig az egyik huszárezred tulajdonosa lett, majd 1758-ban Franciaország marsalljává nevezték ki. De éppígy megemlíthetjük azokat a magyar tiszteket is, akik Poroszországban jeleskedtek, valamint Tóth Ferenc generálist, a Dardanellák megerősítésének a zseniális tervezőjét. És ki győzné felsorolni mindannyijukat, a Dévay Andrásokat, a Vécseyeket, a Kosztolányiakat, a Révayakat, stb., akik olyan kiváló haditettekkel vívták ki maguknak a legfelsőbb elismerést, hogy számosan közülök a legmagasabb katonai kitüntetést szerezték meg azáltal, hogy a Mária Terézia Rendbe vették fel. És a vezérekkel — mint jeleztük — a legénység is bejárta akkor az összes európai harctereket, úgyhogy nagyon is megokoltnak tekinthetjük azt az időről-időre megisméltendő magyar kívánságot, hogy a magyar nyelvnek adják meg a jogait a hadseregben is és a magyar haderőt tegyék önálló, szerves részévé az ú. n. császári ármádiának. Ámde a magyarságnak mindaz a törekvése, amely neki a hadseregben, nemzeti követeléseinek intézményes biztosítását eredményezte volna, sokáig meddő maradt, pedig a magyar számos ízben adta a tanújelét nem csupán katonai virtusának, hanem áldozatkészségének is; hiszen ismerjük pl. a történelemből az 1741-iki pozsonyi országgyűlés ama jelenetét, mely a veszedelmes háborúval szorongatott Mária Teréziának lelkesen ajánlotta fel a magyar katonai segítséget. A királyné ezt a hadjáratot, az ú. n. örökösödési háborút, az 1748-iki aacheni békével fejezte be s e hosszú háború alatt a magyar főurak, főpapok és vármegyék önkéntes adományokból ezredeket szereltek fel s élelmiszerekkel láttak el; sőt a nemesi felkelés is, élén a nádorral, ismételten felvonult akkor a magyar határokon az ország védelmére. Ezenkívül az ú. n. általános felkelésre az országgyűlés abban az időben mintegy 22 ezer újoncot ajánlott meg, akik hat ezredbe lettek beosztva. A szegényebb nemesek közül többen összeállva állítottak ki egy lovast. A nemesi felkelés négy magyar vezérét is kijelölték akkor Esterházy Ferenc és József, Csáky György és Károlyi Sándor grófok személyében, míg az ezredek élén Ujváry, Pálffy, Forgách, Andrássy, Szirmay és Haller állottak, mint ezredtulajdonosok, tehát csupa magyar katona. Sokkal később pedig, a XIX. század elején, az állandó, tehát a békebeli magyar sereg létszáma 12 gyalogos és 10 lovas ezred volt. A gyalogság létszáma mintegy 50 ezer, a lovasságé 17 ezer fő volt. Ebből látható, hogy Magyarország olyan véradóval járult a Habsburg-dinasztia fegyveres erejének a növeléséhez, mely mindenképpen megokolta Tolna a nemzetnek a hadsereg keretében érvényesíteni kívánt önállóságát.

Azonban minden küzdelem, az országgyűlések felszólalásai eredménytelenek maradtak: a hadsereg egységes, császári haderő maradt, német szolgálati és vezényleti nyelvvél s a magyarság véradóját ennek a keretében vette igénybe a hatalom. A francia forradalom minden meglevő intézményt megrázó viharának kellett elkövetkeznie» hogy ebben is bizonyos fordulat álljon be, vagy legalább is, hogy

újlag erélyes hangot üssenek meg a magyar faji követelmények terén. A francia forradalomnak, ennek a lassankint egész Európára kiterjedő, illetve a lelkeket foglalkoztató mozgalomnak a magyar nemzetre is megvolt a hatása. Amikor 1790-ben, II. József tízéves, alkotmányellenes uralkodása után II. Lipót került a magyar trónra, az az országgyűlés, mely először a királyi hitlevél kérdésével s a koronázás előkészületeivel foglalkozott, majd alkotmányjogi szempontból több reformot valósított meg, már az újabb kor eszmeáramlatának a hatása alatt állt s általában országszerte szabadabb szellő kezdett akkor lengedezni. Ez érezte a hatását a nemzeti követelések előtérbe lépésével is, sőt ennek a kornak az az áramlata, amely a nemzeti és faji gondolat fokozott érvényesülésére tört, átjárta a katonaságot, jelesen annak magyar részét is. És ez a rész nem volt számszerűleg sem csekélynek mondható, hiszen József alatt és Lipót uralkodásának a kezdetén a magyar nemzet háború esetén már kereken 200.000 katonát állított az uralkodó zászlaja alá. A magyar csapattesteket azonban szinte előzőnlőtték az idegen tisztek, a szolgálati nyelv a német volt s az egyenruha sem emlékeztette — legalább nagy részben nem — a szemlélőt arra, hogy magyar katonasággal áll szemben.

1790 június 10-én nyílt meg az az országgyűlés, amely már azáltal is nemzeties háttérrel nyert, hogy nem, mint századokon keresztül, Pozsonyban, hanem Cudán tartották meg s az alsótábla elé akkor egy felirat került, melyed át nagymúltú Greven-huszárezred több magyar tisztje írt alá. Ez az ezred — melyből később a cs. és kir. 4. huszárezred alakult — Greven Márton altábornagy nevét viselte s egyike volt a hadsereg legkitűnőbb csapatjainak, amely az akkortájt nemrég lefolyt utolsó török háborúk alatt számos jelét adta vitézségének. Legénységét Baranya, Bácsbodrog, Tolna, Békés és Csanád megyéből toborozták, tisztikarában pedig számos előkelő magyar család fia szolgált. Az országgyűléshez intézett felirata így volt címezve: „A Felső Magyar Hazához” és szövegében lovagiaság, de értéktudat és izzó fajszeretet is talált kifejezésre. Az emlékiratot a nevezett huszárezred magyar főtisztjei nevében gróf Festetics György alezredes, Laczkovics János és Árki Pál kapitányok, valamint Vincze János és Tsitsmán István főhadnagyok írták alá. A diétát azonban akkor a hitlevél vitája foglalta el, tehát a memorandum ügyét későbbre halasztották. Viszont osztrák katonai részről a következmények e szokatlan felszólalás miatt nem maradtak el, amire nemcsak az adott okot, hogy tényleges katonatiszteknek a törvényhozáshoz saját nevükben beterjesztett kérelme a felsőbb katonai hatóságok felfogása szerint súlyosan sértette a fegyelmet, hanem még inkább az, hogy ezek a huszártisztek a feliratban őszintén elmondták a sérelmeiket, amelyek nemcsak őket, hanem az egész magyar nemzetet is méltán bántották. Kifejezve abbéli örömeiket, hogy „az olaszországi számkivetésből a felső Magyar Korona alá lettek visszahelyezve”, a kérvényezők azt remélik, hogy ez után, békekesség idején „a magyar haza kebelében” maradhatnak, mert „ilendő, természetes és hasznos, hogy a magyar sereg a maga országa-

ban tartassék.” Elpanaszolják, hogy idegen kadétek kerülnek a magyar ezredekhez, akiknek semmi tapasztalatuk nincs, a legénység nyelvét nem értik s ennek ellenére mégis rövid idő alatt magas tisztségekre emelkednek, míg — mondják szószerint — „felséges hazánknak nemes magyar magzati kadétságra és altisztségre is nehezen juthatnak.” Véleményük szerint egyébként maguknak a náluk szolgáló idegen tiszteteknek is az lenne a kívánságuk, hogy „a maguk nyája közé” engedjék őket vissza és helyettük magyar tisztetek kerüljenek az ezredhez. De rendkívül fontosnak, sőt sürgősnek tartják a folyamodók azt is, hogy a magyar nyelvet alkalmazzák a szolgálatban is, mert ez a magyar szolgálati nyelv a hadsereg magyar részében magának a haderőnek is érdeke. „Nem kevéssel mozdítaná elő a hadiszolgálatot — folytatja az emlékirat — ha a közönséges szolgálat rendje és a parancsolás magyar nyelven folytattatnék, mert valamint a német nyelvnek megszokása hazánk kedves magzatnál nehezezségen megy végbe, úgy ebből származik, hogy fegyvergyakorlatban legkisebb hibáért édes vérünk s hazánkfiai testekben nemcsak tagoltatnak, de elannyira már üldöztetnek, hogy számos hazafiaink szívbéli bánattyokban regimentüinktől elszökvén, szülőtte hazájuk örökös elhagyására vetemedtenek vala.”

Hát bizony elég súlyos vádak ezek, de ahelyett, hogy azokat orvosolták volna, a memorandum aláíróit elfogatták és hadi törvényszék elé állították. Erre aztán Laczkovics István temesi alispán és diétái követ, az elfogott Laczkovics János kapitány testvéröccse, a diétához fordult az elfogott tisztetek szabadonbocsátásának a kieszközlése végett. Ámde a dolog nem volt olyan egyszerű, mert a panaszok, illetve a memorandum ügyében maga az országgyűlés sem volt egy véleményen s különösen a felső táblával folyt e tárgyban hosszadalmas üzenetváltás, míg végre mégis megegyeztek abban, hogy az országgyűlés két háza a királyhoz feliratot intézett, kérve az elfogott tisztetek szabadonbocsátását, A kérelemnek csak részleges sikere volt, mert a tisztetek büntetésből más-más helyőrségbe, idegen ezredekhez osztották be, A folyamodvány lényegét, tehát a magyarság jogos igényeinek a teljesítését illetően azonban semmi sem történt. A Greven-huszártisztetek memorandumozó csoportjának a tagjai közül egyébként kettőnek a további sorsa érdekel bennünket: Festetics gróf alezredesé és Laczkovics kapitányé. Amaz — vagyonos főúr — a balsiker láttára megvált a katonai szolgálattól, lemondott a rangjáról, visszavonult keszthelyi birtokára és megalapítója lett az első magyar gazdasági iskolának, a róla elnevezett Georgikonnak s élete további folyamán lelkes és bőkezű támogatója lett a magyar tudománynak és irodalomnak, sőt később 40.000 forintos alapítványt — akkoriban hatalmas összeg volt ez — tett magyar ifjak katonai neveltetésére, míg aztán az utána következő nemzedék elhelyezte a magyar tisztképző iskolának, a Ferenc császár és király Mária Ludovika nevű feleségéről elnevezett Ludoviceumnak az alapkövét, Sokkal szomorúbb lett azonban Laczkovics János huszárkapitány a sorsa, aki később belesodródott a Martinovics-féle összeesküvésbe és a budai Vérmezőn hóhér pallosa oltotta ki az életét 1795-ben.

A Greven-huszárok feliratáról és annak sorsáról egyébként érdekes és értékes adatokat közölt Dienes Andor főhadnagy a Magyar Katonai Szemle egyik 1941-iki számában.

A Greven-huszároik lelkes felbuzdulásból táplálkozó, de sikertelen mozgalma után — amely különben nem volt egyedülálló, amennyiben más magyar katonatisztek is elmondták a panaszukat, nem ugyan az országgyűlés előtt, hanem II. Lipót királyhoz intézett felségfolyamodványaikban, így a Károlyi-, a Pálffy-, a Nádasdy- és a Splényi-gyalogezerdek, valamint az Erdődy-huszárezred tisztjei, akik a magyar nyelv bevezetésén kívül azt is kérték, hogy háború esetén a magyar sereg a némettől elkülönítve harcoljon — hosszú ideig nem indult meg semmiféle mozgalom a tiszték körében a magyar hadsereg érdekében. Az országgyűlések azonban ezután is gyakran foglalkoztak ezzel a kérdéssel, így az 1807-iki országgyűlésen Felsőbüki Nagy Pál lelkesen szállt síkra a magyar nyelvnek a hadseregben leendő érvényesítése mellett s a rendek azt követelték, hogy a magyar ezredekben a vezényleti és hivatalos nyelv a magyar legyen, sőt még a horvát követek sem ellenezték azt, hogy az ú. n. „kormányzószavak”, vagyis a kommandó, magyar legyen. A csakhamar bekövetkezett napóleoni hadjáratokban elfoglalt hadsereg azonban nem foglalkozhatott ilyen mélyreható reformtörekvésekkel, az 1814-15-iki bécsi kongresszus után bekövetkezett nemzeti elernyedés kora pedig erre szintén nem volt alkalmas, jóllehet a hadsereg kötelékében ekkor is sok kiváló magyar ember szolgált s legyen elég ezek közt gróf Széchényi Istvánra, a vitéz huszárkapitányra rámutatni aki azonban még fiatal korában szintén megvált a katonaságtól hogy a politikai pályán, mint a sok tekintetben elmaradt Magyarország reformátora biztosítsa magának a halhatatlanságot. Széchényivel kapcsolatban egyébként érdemes a megemlítésre, hogy ő nagyon ambicionálta őrnagyi kinevezését, ami azonban nem sikerült Mikor aztán a *Hofkriegsrat* egyik tagja megjegyezte, hogy a magyar arisztokrácia tagjai egymás után kilépnek a hadsereg kötelékéből! ha az előléptetési viszonyok olyan kedvezőtlenek maradnak, akkor Ferenc császár főhadsegéde azt a megjegyzést tette, hogy csak merjenek! Ezzel azt akarta kifejezni, hogy az uralkodó egyáltalában nem vet súlyt arra, hogy a tisztikarban magyarok is legyenek. És el kellett következnie az ugyancsak francia földről kiinduló második, nagy európai eszmehullámnak, a párisi 1848-iki februári forradalom nyomán mindenütt jelentkező újabb nemzeti fellendülésnek, melynek nálunk 1848. márciusi eseményei, valamint az 1848. áprilisi reformtörvények voltak a következményei. Érthető tehát, hogy a faji gondolat ereje a hadsereg kérdésében is utat tört magának s eleinte szinte óvatosan, mintegy tapogatózva, majd teljes lendülettel érvényesült az. Érdemes, hogy ennek a fejlődésnek az egyes fázisait is röviden megvilágítsuk,

Az 1848-as reformok törvénybe iktatásánál úgyszólván nyílt kérdés maradt, vagy legalább is nem merték, vagy nem akarták erőltetni a legfontosabb kormányzati ágak önállósításának, elsősorban a hadügynek és a külügynek a hatásköri precíz elhatárolását. Létesítettek

ugyan magyar hadügyminisztériumot, azonban annak a kompetenciája homályos volt éppúgy, mint az is, hogy a hadsereg tagjai minő viszonyban állnak ahhoz. Érdekes pl. tudnunk azt, hogy a katonatiszti kinevezéseket az 1848: 3. t. c. szerint nem a magyar hadügyi, illetve honvédelmi miniszter, hanem az Őfelsége személye körüli miniszter ügykörébe utalták, amivel a hadügy terén Ausztriával való közöségünket kívánták alátámasztani, minthogy ez utóbbi miniszter foglalkozott az uralkodó többi országaival együtt minket is érdeklő ügyekkel. Tudjuk azt is, hogy a tényleges katonatisztek egy része és pedig nem csupán a magyar születésűek, hanem az idegenek közül is azok, akik magyar ezredeknél szolgáltak, ennek a konzekvenciáit korrektül levonták és 1848 júliusában felesküdtek a magyar alkotmányra s alávették magukat a magyar hadügyminisztériumnak. Azért volt aztán a később felállított honvéd-hadseregben számos idegen származású főtiszt is, akik közül nem egy később is hű maradt a magyar államra tett esküjéhez s mikor a nemzet a dinasztiaival fegyveres ellenállásba került, ezek közül sokan ennek a hűségnek az áldozataivá is lettek, amint azt az aradi 13 mártír-tábornok közül egy Leiningen, egy Pöltenberg, stb. véres példája igazolja. Tény azonban, hogy az 1848-iki magyar minisztérium kinevezésekor nem volt még tisztázva a magyar hadügyminiszter illetékessége s azokban a forrongó időkben nem is kísérelték meg ennek a megalkuvás nélküli megoldását. Ugyanez volt a helyzet a külügyek terén is. Az 1848-as új alkotmánytörvények nem mondták ki határozottan, hogy a külügy Magyarország önálló kormányzati „ügykörébe tartozik, hanem mikor felállították az Őfelsége személye körüli minisztériumot azzal az elgondolással, hogy annak a hatásköre kiterjed mindazokra az ügyekre, amelyek az Őfelsége uralma alatt levő többi országokkal együttesen érintik Magyarországot: ép azért tették meg ennek a minisztériumnak a székhelyévé Bécset, mint az uralkodó állandó lakóhelyét, hogy ekként a miniszter állandó kapcsolatban lehessen vele, sőt közvetlenül érintkezhesek a szintén újonnan szervezett osztrák minisztériummal is mindazokban az ügyekben, melyek nemcsak minket, hanem az osztrákokat is érdeklik. Ez magyarázza meg pl. azt a történelmiényt is, hogy midőn a magyar kormány az akkor kialakulóban levő, egységes német birodalommal, melynek, illetve törvényhozásának és végrehajtó hatalmának a székhelye Majna-Frankfurt volt, szövetségi viszonyba óhajtott lépni, az ennek az előkészítésére cda kiküldött magyar delegátusok, Pázmándy Dénes és Szalay László megbízatásának az ügyét az Őfelsége személye körüli magyar miniszter, Esterházy herceg megbeszélte Wessenberg báró osztrák miniszterelnökkel is és csak miután az ez ellen kifogást nem emelt, látta Esterházy az ügyet alkotmányosan befejezetteknek.

Nos, visszatérve a hadsereg kérdésére, az 1848-as időknek ebben a szakában, tehát a tavasztól az őszig, a meglehetősen chaotikus helyzet még nem egészen tisztázódott s Mészáros Lázár hadügyminiszternek a legfőbb gondja mindenek előtt a külföldön állomásozó magyar csapatok hazahozatala volt s már ebben a kérdésben is nem egy összeütközése támadt az osztrák hadügyminisz-

térrel, aki a maga vélt rendelkezési jogát ebben nem akarta csonkítani. Gyökeres változást idézett elő aztán az a fordulat, midőn 1848 őszén a nemzet és a király közt szakadásra került a sor s annak, a folyamányaként Kossuth elsőprő erejű propagandájával megindult egy teljesen önálló, magyar nemzeti hadsereg megszervezése, azé, amelynek a részére kétszázezer újoncot kért az országgyűléstől, mely megadva azokat, Kossuth azt az emlékezetes szavakat használta, hogy „leborulok a nemzet nagysága előtt!” Ez volt az önálló magyar hadseregért folytatott évszázados küzdelemnek olyan új fordulata, amely egyszerre kalászba szökkenette a régen elyetett magot és valósággá érlelte a lelkekben századok óta élő vágyat: a magyar nemzeti hadsereget.

Így született meg a honvédség. Érdekes azt is megtudnunk, hogy miként keletkezett ez az elnevezés, mert az előző századokban azt nem ismerték. Vutkovich Sándor, az egykori pozsonyi kir. akadémián a magyar nyelv és irodalom tanára, egy, a múlt század végén megjelent értekezésében azt mondja, hogy a honvéd szót legelőször Kisfaludy Károly használta és pedig „Az élet korai” címet viselő költeményében, ahol ezt írja: „Nem csügged s honvéd tisztét teljesíti — Míg győz, vagy teshalmok közt sirt talál.” Itt tehát a honvéd szó még nem mint fő-, hanem mint melléknév, mint jelző szerepel, de megadja azért a hazájáért életét feláldozó férfi glóriáját. Azonban Ponori Thewrewk József író 1834-ben Honvéd címmel egy munkát is adott ki és íróink őáltala lettek erre a szóra figyelmessé. 1848-ban aztán azoknak a katonai csapatoknak:, amelyeket a magyar kormány rendeletére a haza, vagy amint az akkori stílus gyakrabban használta: a hon védelmére verbuváltak, már hivatalosan is a honvédség nevet adták s e szóhasználat alapján létesült 1848 szeptember végén az ú. n. honvédelmi bizottmány és adták meg a magyar hadügyminisztériumnak a honvédelmi minisztérium nevet. A tulajdonképeni javaslatot a honvéd szónak a nemzeti hadsereg megjelölésére Kiss Károlynak 1848-ban megjelent „Hadműszótára” tette meg s az ő indítványára jött használatba általánosan a honvéd és honvédség kifejezés, sőt érdekes, hogy a hivatalos lapnak már 1848 május 24-iki száma is ezt az elnevezést használta. A honvéd név dicsőségét aztán Petőfi örökítette meg először 1849-ben, amikor egyik költeményében így énekelt: „Isten után legszebb és a legszentebb név — a honvéd nevezet.”

Hogy ez az érzés az évszázados vajúdas után megszületett, hogy az önálló magyar hadsereg, a honvédség megbecsülése minő általános volt már akkor a magyarságban, azt nem kell magyarázni, mert az 1848—49-es szabadságharc dicső fegyvertényeit minden magyar ember jól ismeri. De rá kell mutatnunk arra, hogy az 1848-as honvédség, mint magyar nemzeti hadsereg megteremtését megelőzően másfél-századdal, — nem is szólva Bocskay István, Bethlen Gábor és Thököly Imre hadseregéről, amelyek az akkor önálló Erdély keretében valósították meg a magyar hadsereget — II. Rákóczi Ferenc szabadságharca idején, ámbár csak nyolc esztendőn át, 1703-tól 1711-ig, a szatmári békekötésig, volt már a szabadságáért küzdő magyarság-

nak nemzeti hadserege. Mivel azonban ezek — minden önfeláldozó katonai sikereik ellenére is — csak átmeneti alakulatok voltak, ezeket az önálló magyar hadsereg állandó megvalósításának nem tekinthetjük. Sajnos, az 1848-as honvédség megteremtése idejében rövid élettartamra volt kárhozható, mert a dinasztia hadseregének a megsegítésére sietett orosz haderő azt Világosnál fegyverletételre kényszerítette.

Most aztán közel két évtizeden keresztül, az abszolutizmus idejében, szó sem lehetett önálló magyar hadseregről, ellenben mikor 1867-ben létrejött a kibékülés a király és a magyar nemzet közt, akkor újra megalapították a magyar honvédséget, melynek a felállítását és rendeltetését az 1868: 41. t. c. rendelte el. Eszerint a honvédség hivatása az volt, hogy háború esetén a hadsereget támogassa, békében pedig kivételesen a belső rend fenntartására is felhasználható; hangsúlyozzuk: kivételesen, mert a belső rend fenntartása tulajdonképpen a hadsereg feladata volt. Akkor még a honvédség létszámát sem állapították meg, míg aztán az 1889: 6. t. c. a bókélelétszámot 12.500 főben állapította meg. A honvédség felállításának az eszméje idősebb Andrássy Gyula grófé volt és egyik neves politikai írónk, Beksics Gusztáv, azt mondja, hogy Deák Ferenc nem is gondolt erre. Andrássy magát a gondolatot azért tudta a bécsi körökkel megkedveltetni, mert úgy állította be a kérdést, hogy ilyen póthadsereg létesítésével tulajdonképpen a hadsereget, illetve a fegyveres erőt egészítik ki. Az a körülmény pedig, hogy a honvédségnek magyar — Horvátországban horvát — lett a szervezete és a szolgálati nyelve, az összmonarchia híveinek az ellenérzését nem keltette fel, mert háború esetén a honvédség amúgyis a közös hadsereg kötelékében harcolt volna. Magát azt a gondolatot, hogy ennek az osztrák felfogás szerint csak hadseregiegészítő alakulatnak — az osztrák részről felállított *Landwehr* valóban csak ilyen maradt — nálunk a honvédség nevét adták, Andrássy nak, mint 1848-as honvéd-örnagynak, az egykor *in effigie* felakasztott magyar „forradalmárnak a kiegyezés korában az udvarnál kivívott, rendkívüli befolyása legfényesebb bizonyítékául tekinthetjük, aminthogy ő lett akkor az első magyar honvédelmi miniszter is. Méltó kiegészítése volt az ő nagy sikerének az, mikor a királyi pár a koronázáskor felajánlott százezer aranyat kitevő nemzeti ajándékot az 1848-as honvédek és hozzátartozóik felsegítésére adományozta. Azonban volt a dinasztíának is egy tagja, aki örökre beírta a nevét a magyar honvédség történetébe és ez József főherceg volt, a felejthetetlen József nádor fia, a ma is köztünk élő s általános tiszteletnek örvendő József főherceg, tábornagy atyja. Ezt az (idősebb) József főherceget 1868-ban a honvédség megszervezésével bízta meg a király, majd annak a főparancsnokává nevezte ki. Több, mint negyedszázadig állt honvédségünk élén és örökre beírta nevét annak a történetébe, annyi szeretettel és gondoskodással ápolta ennek a nemzeti intézményünknek fejlődő palántáját.

Csakhogy a honvédség nem csupán azzá lett, amivé a régi osztrák ármádia vezetői tenni akarták, hanem a magyar nemzet

folyton érvényesülő akaratából mindjobban kibontakozott belőle az önálló magyar hadsereg gerince. Amikor 1868-ban megalkották, akkor még csak igen szerény béke-keretekben élő katonai csapatok, az inkább papiroson, mint valóságban élő gyalogsági zászlóaljok és lovassági századok mutatták az intézménynek a megszületését, a nemzeti büszkeség pedig örömmel könyvelte el, hogy a piros nadrágos és sapkás honvédek tisztikarában az 1848-as idők nem egy honvédtisztje is helyet kapott. Ámde a szakemberek jól tudták, hogy a honvédség igazi jelentőségre csak akkor juthat, ha műszaki csapatokat is kap s megindult a küzdelem mindenek előtt a honvéd tüzérség felállítására, amely 1912-ben meg is történt. Közben egyéb reformok is életbe léptek. A vezérkari tiszti kiképzés, tehát a legmagasabb tiszti minősítés, melyet a bécsi hadiiskola adott meg, a honvédtisztek részére is lehetővé vált, sőt idővel megtörtént az is, hogy a közös hadseregnek és a honvédségnek vezérkari minősítéssel bíró tisztjei felváltva teljesítettek szolgálatot a két fegyveres erőnél s ezáltal egyrészt a honvédtisztek vezetőrétege a közös hadsereg szerkezetébe nyert bepillantást, másrészt pedig a közös hadseregnek szolgáló tisztek megtanulták ismerni és becsülni azt a folyton emelkedő jelentőséget, melyet a honvédség komoly munkával küzdött ki magának. Lassanként megszűnt az a vállveregetés, sőt némelykor sértően lekicsinylő bánásmód, amellyel a közös hadsereg vezetői és tisztikarának egy része azelőtt a honvédséget kezelni akarta. Igaz, magában a közös hadseregben is — minden német szolgálati nyelve és császári jelvényei ellenére — a magyar elem fokozatosan mind jobban érvényesült s ez eloszlatta, vagy legalább is enyhítette a régi császári ármádia hagyományait is. De viszont tény az is, hogy a hadsereg egységének és oszthatatlanságának a szinte csökönös védelmében — a honvédség kiváló munkájának egyébként a teljes elismerésével — maga az uralkodó és környezete járt elől.

Hogyan is álltunk ezzel a felfogással szemben? Már a XIX. század első felében, sőt a XVIII. századnak fentebb vázolt reformmozgalmi idejében is folyton sürgették az uralkodót a magyar hadsereg, illetve a dinasztikus hadsereg magyar részének ilyen jellegű elismerése iránt. És ennek igazán szerény eredménye csupán az lett, hogy az 1792: 9. t. c-ben kimondhatta az országgyűlés és szentesítette a király azt, hogy a magyar és a határ őr vidéki ezredekben a tiszti kinevezéseknél elsősorban a született magyarokat kell tekintetbe venni. Amikor pedig az 1807-iki országgyűlés — hol Felsőbüki Nagy Pálnak fentebb már említett felszólalása is elhangzott — azt követelte, hogy ezredektől lefelé a szolgálati nyelv a magyar legyen és így implicite nem kifogásolta azt, hogy a felsőbb vezetés egységes, tehát német maradjon, I. Ferenc király a leiratában azt válaszolta, hogy a hadsereg körüli jogait érintetlenül óhajtja az utódjaira hagyni. Ez volt tehát az első eset, midőn a király a hadsereg körüli jogait saját, tehát ú. n. fenntartott felségjogának deklarálta, jóllehet a magyar alkotmányjog ilyen fenntartott felségjogokat elvileg nem ismert, mert közjogunknak alaptétele az, hogy minden jognak forrása a nemzet. Az uralkodó azonban 1830-ban

ugyanazt az álláspontot foglalta el az országgyűlés hasonló követelésével szemben, sőt ámbár az 1836-iki és 1839-iki országgyűlések már törvényjavaslatokat is dolgoztak ki a magyar ezredek magyar vezényleti nyelvéről és követelték a magyar kommandót s azt, hogy a *magyar ezredekben* a fő- és altisztek csak született magyarok lehessenek, a királyi válasz 1840-ben ezt a kívánságot hallgatással meilozic.

Amikor tehát 1867-ben a hadsereg kérdése ismét aktuálissá vált, az ú. n. kiegyezésnek a megalkotói igen kényes helyzetbe kerültek. Befelé, a nemzet felé, igazolniok kellett azt, hogy a nemzet szuverenitását megvédték, a királlyal szemben azonban — aki egyéb téren valóban nagyvonalú és lojális magatartást tanúsított — kénytelenek voltak engedni s a fejedelem állhatatosan védett jogi álláspontját bizonyos fokig alkotmányos mezbe öltöztették, mikor a kiegyezési törvény, az 1867: 12. t. c. 11. §-ában kimondták azt, hogy a hadsereg, illetve annak magyar részére vonatkozóan a vezérlet, a vezénylet és a belszervezet feletti döntés a király „alkotmányos” fejedelmi jogának ismertetik el. Ez a bűvös szó: az alkotmányosság fogalma, megnyugtatta az önállóságra törekvő magyar lelkeket, viszont az uralkodó jogkörét nem csorbította, mert a lényeg az maradt, hogy a haderő kérdésében az uralkodó akarata volt a döntő. Azonban természetes, hogy a hivatkozott törvényszakasznak ez a körültekintő fogalmazása idővel még sem tudta a nemzeti vágyakat sorompóba szorítani s minél inkább erősödött az ország, annál jobban lépett előtérbe az a követelés, hogy a teljes államiság a hadsereg kérdésében is érvényesüljön, mert a nemzet nem nézte, de nem is nézhette jó szemmel azt, hogy a fiai a közös hadsereg kötelékében nemcsak jelentős részben idegen tisztek parancsnoksága alatt szolgáltak, hanem a német nyelvet, mint szolgálati nyelvet elismeri, a sokszor ú. n. összbirodalmi irányú katonai nevelést elfogadni, a fekete-sárga színt és a kétféjű sast hivatásos jelvényként tűrni tartoztak.

Megindult tehát a parlamentben és az egész országban a küzdelem a magyar vezényleti és szolgálati nyelvért s a hadsereg magyar részének magyarrá tételéért. A honvédség fejlődése a jó magyarok szívében az önálló magyar hadsereg eszméjét mind jobban megérlette. Néhány meggondolatlan, a nemzeti érzést provokáló mozzanat egyes nem magyar katonatisztek részéről — mint pl. az ú. n. Janszky-eset, midőn Hentzi tábornok, az 1849-ben Budavárát védő osztrák haderő parancsnokának az akkor még a budavári Szent-György-téren, a miniszterelnökség előtt állott szobrát tüntetően megkoszorúzta — mindjobban elmérgesítette a hangulatot. A hadvezetőségnek külpolitikai okokból nagyobb létszámú hadsereg volt szükségére, ami tehát az újoncjutalék emelését tette volna szükségessé. Viszont a parlamenti ellenzék, elsősorban az 1848-as és függetlenségi párt, hajlandó volt ennek a megszavazására, azonban csak akkor, ha a nemzeti követelményeket teljesítik. Erre viszont Bécs nem volt hajlandó. Kitért a parlamenti válság; mely csakhamar alkotmányválsággá terebélyesedett. És ebben a kérdésben sem Ferenc József,

ez a különben abszolúte korrekt gondolkodású uralkodó, sem Ferenc Ferdinánd trónörökös nem engedett. Olyan izzó napok és hónapok voltak ezek ennek a századnak a küszöbén, hogy érdemes róluk megemlékezni.

Amint jeleztük, Ferenc József azt, amire esküt tett, hűségesen és becsületesen megtartotta, azonban a hadsereg kérdésében az volt a meggyőződése, hogy ebben csak ő dönthet, az országgyűlés csupán az újoncokat adja és a költségeket szavazza meg. Igen érdekes ebben az ügyben egy, már rég elhalt kiváló ellenzéki magyar politikusnak, Thaly Kálmánnak az élménye, amit én magam hallottam annak idején az ő ajkáról, bizalmas körben. (Erről egy nemrég megjelent történelmi munkámban is megemlékeztem.) Ennek a századnak az elején történt. A politikai helyzet éppen a hadsereg miatt már nagyon kiéleződött, mert sem a király, sem a parlamenti ellenzék nem akart engedni. Az uralkodó ekkor — mint politikai válságok idején általában tenni szokta — magához kérte a jelesebb politikusokat, hogy a véleményüket meghallgassa. Ezek közt volt Thaly Kálmán is, aki a 48-as függetlenségi pártnak az elnöki tisztét viselte, egyébként jeles történetíró, különösen pedig a Rákóczi-korszak historikusa volt. Meghívása azért keltett különösen feltűnést, mert a király rendszerint csak az 1867-iki kiegyezés alapján álló politikusokat szokott addig audiencián meghallgatni. Thaly jól tudta, hogy kihallgatásának minő súlya van s azért kellően felkészülve, a történelmi adatok gazdag anyagával utazott fel Bécsbe, hol az uralkodó kitüntető előzékenységgel fogadta s felkérte, hogy fejtse ki az álláspontját. Erre Thaly kimerítő fejtegetésbe kezdett, amelyben végigmenve a magyar hadseregnek, illetve dinasztikus hadseregnek az egész fejlődésén, oda konkludált, hogy a nemzetnek az önálló magyar hadseregére s különösen a hadsereg magyar részében a magyar vezényleti és szolgálati nyelvre és a magyar jelvényekre — magyar címer, magyar zászló — irányuló kívánságai jogosak és alaposak. Mikor a fejtegetéseit az uralkodó türelemmel végighallgatta, annak a befejeztével ezt mondta neki:

— Kedves Thaly! Amit Ön most nekem elmondott, az igen érdekes és alapos tanulmányból fakadó előadás volt. Azonban — és ekkor az íróasztalának egyik fiókjából egy iratcsomót vett elő — amikor én 1867-ben a magyarokkal a kiegyezést megcsináltam, akkor megmondtam Deák Ferencnek és Andrássy Gyulának, hogy a hadsereg kérdésében magamnak tartom fenn a rendelkezés jogát és ebben egyedül én döntök.

Erre a király nagyon udvariasan másról kezdett beszélni, érdeklődött Thaly egészségi állapota iránt, aki akkortájt betegeskedett s végül összeütötte a sarkantyúit — és az audiencia véget ért.

Ebből a jellemző kis epizódból is látható, hogy Ferenc József a hadsereg kérdésében semmiféle, vele szemben nyilvánított követelést honorálni nem volt hajlandó, illetve bizonyos fokig megtette ezt, mint pl. a Tisza István gróf akkori miniszterelnök által neki tett előterjesztés némi reformtörekvéseket honorált ugyan, azonban a hadsereg egységét s a hadseregnek, mint a dinasztia fegyveres erejének

az uralkodó személyes haderejeként vallott felfogását megváltoztatni nem akarta. Jellemző volt erre az általa rendszerint használni szokott az a kifejezés is: *Meine Armee, meine Kriegsflotte*. Ő abban a meggyőződésben élt, hogy a sok népfajból álló monarchiában nemcsak a dinasztának, hanem magának az államnak is legfőbb biztosítéka az erős, egységes hadsereg. Olyan kisebb engedményt megtett tehát, hogy pl. a cs. kir. hadsereg elnevezését — a dualizmus kihangsúlyozása végett — cs. és kir.-ra változtassák, ámbár ezért az *és* szócskáért is esztendőkön át kellett viaskodni, azonban pl. a hírhedt chlopy-i hadparancs, melyet egy nagy nyári hadgyakorlat befejezésekor bocsátott ki s melyben a monarchia „minden néptörzsének” az egységes hadseregbe való összefoglalását hirdette, nálunk keserves kiábrándulást okozott.

És még fokozottabban tartott ki a hadsereg egységének a kérdésében a trónörökös, Ferenc Ferdinánd főherceg. Róla különben is igen kedvezőtlen véleménnyel voltak a magyar körökben, mert tudták, hogy a dualizmus elvi ellensége, ezt a közjogi szerkezetet elavultnak tartja és az egységes birodalom az ideálja, a melyben minden fajnak megadni hajlandó ugyan a maga belügyi önkormányzatát, azonban a hadsereg, a külügyek, a pénzügy és a vámrendszer kérdésében csakis és kizárólag az ú. n. birodalmi egység alapján szándékozott majd uralkodni. Az ilyen felfogású férfi a honvédség fejlődését sem nézte jó szemmel. Láta, hogy a magyar nemzet, mely a közös hadsereg keretében nem tudta a jogos vágyait valóra váltani, folyton fokozódó melegséggel karolta fel a honvédséget, mert abban sejtí — nagyon helyesen — a jövődő önálló magyar hadsereg magvát. Ferenc Ferdinánd tehát, aki a birodalmi egység rendületlen híve volt, rosszindulattal szemlélte a honvédség fejlődését és jellemző pl., hogy mikor a honvéd-tüzérségnek a király által kinevezett első felügyelője, a közös hadsereg tüzérségéből ájtött Kárász Ernő tábornok a Felségnél új minőségében bemutatkozó kihallgatáson volt s utána a trónörökösnél is tisztelegni óhajtott, ez nem fogadta őt. És az az incidens is jellemző volt Ferenc Ferdinándra, midőn egy nagy hadgyakorlat alkalmával — úgy emlékszem, a mezőhegyesi manőveren történt — az abban résztvevő honvéd hadosztályt, mint döntőbíró, oly kedvezőtlenül minősítette, hogy ez még az ott volt osztrák tábornokok megdöbbenését is kiváltotta. Egy másik, ugyancsak Magyarországon lefolyt nagy gyakorlat alatt pedig a parancsörtisztjét azzal küldte egy honvédezredes, ezredparancsnokhoz, — hogy az azonnal jöjjön hozzá jelentéstételre, de mondja meg neki, hogy csakis németül teheti meg a jelentést, jöllehet a honvédség szolgálati nyelve a magyar volt s a trónörökös beszélte annyira a nyelvünket, hogy az ezen megtett jelentést megértette volna. Ilyen incidensek ismeretében nem csodálkozhatunk azon sem, hogy mikor még Sopronban, a Nádasdy-huszároknál szolgált néhány esztendőn át, mint ezredes, annak a magyar tisztikarával semmiképpen sem tudott felmelegedni, mert szent meggyőződése volt az, hogy minden magyar katona született forradalmár.

Mielőtt a honvédség fejlődéséről, illetve a nemzeti jellegű had-

sereg megteremtéséről szóló fejtegetéseinket folytatnók, le kell szögeznünk a következő tényt. Bár természetes, hogy tisztán magyar jellegű fegyveres erőnk a honvédség volt, mégis az ú. n. közös hadseregben, tehát az eredetileg császári, majd császári királyi, végül császári és királyi haderő keretében — éppúgy, mint az előző századok során, de sokkal fejlettebb mértékben — voltak olyan ezredek, amelyek kizárólag, vagy túlnyomórészt magyar jellegüket megőrizték és pedig egyrészt azáltal, hogy tisztikarukban erősen volt képviselve a magyar elem, másrészt meg azért, mert a legénységük fajmagyar volt. Ilyeneknek számíthatjuk összes huszárezredeinket, aztán a gyalogezredek közül pl. a 19-es (győri), a 37-es (debreceni), a 46-os (szegedi) ezredek, nemkülönb a túlnyomórészt magyar legénységű 12-es (komáromi), 34-es (kassai), stb. ezredek. Mivel azonban mindezekben éppúgy német volt a szolgálati és a vezényleti nyelv, továbbá császári jellegűek a jelvények (kétfejű sas, stb.), továbbá ezeknek a magyar jellegű ezredeknek is a parancsnoka aránylag ritkán volt fajmagyar: azért a nemzeti jelleg szempontjából a honvédség elsőbbsége vitán felül állott.

Az önálló magyar hadsereg ügye sem Ferenc Józsefnél, sem Ferenc Ferdinándnál nem állott jól. Az évszázados küzdelem ezen a téren nem bízottatott sikerrel. Elfogultság lenne azt állítani, hogy az 1867-től az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásáig eltelt fél-század a magyar államot kulturális és gazdasági téren nem emelte volna a fejlődés olyan fokára, amilyenről azt megelőzően úgyszólván nem is álmodtunk: azonban a magyar hadsereg hiánya, éppen ennek a katonanemzetnek ezen a téren bizonyos fokig fennmaradt gúzsba* kötöttsége fájó sebe volt, amelyet nem gyógyítottak meg a kisebb-nagyobb orvosszerek. El kellett következnie a monarchia végső vívódásának, midőn boldogult Károly király ebben a sorsdöntő kérdésben is megértéssel volt a nemzet régi vágyai iránt s amint a címerkérdésben egy, a mi közjogi önállóságunkat jelképező, heraldikailag is korrekt állápontra helyezkedett — Magyarország és Ausztria különálló címereit az uralkodóház címere tartotta össze —, úgy a hadsereg ügyében is hajlamos volt a mi álláspontunk honorálására. Sajnos, azon az ú. n. marsall-értekezleten, melyen a hadsereg legmagasabb rangú tábornokai vettek részt s mely elé azt a kérdést terjesztették, hogy a hadsereg magyar részének a különválasztása a háború befejezésével kívánatos-e, csak József főherceg tábornagy és Hazai báró vezérezredes helyeselte ezt, míg a tábornoki kar többi tagja ellene foglalt állást. Minden reformtörekvés különben akkor, 1917—18-ban, már elkésett. Arra vonatkozóan egyébként, hogy a magyar fajt mennyire értékelték a legfelsőbb katonai körök, érdekes mozzanatot beszélhetünk el.

Mikor az első világháború folyamán a nagy vérveszteség miatt szükség volt az utánpótlásra, akkor e tárgyban a hadvezetőség nem csinált titkot abból a felfogásából, hogy a fajmagyar lakosságból sorozott legénységet feltétlenül megbízhatónak tartja. Ezt a magyar kormányhoz intézett előterjesztésében meg is mondta. Tisza István gróf akkori miniszterelnök 1916-ban aztán magyaros őszinteséggel

szögezte le a maga álláspontját: ha — amiben nem kételkedett — a magyar ilyen jó, király- és államhű katona, akkor joggal kívánhatjuk, hogy nemzeti aspirációink a közös hadsereg keretében megfelelően érvényesülhessenek.

A monarchia felett azonban meghúzták a halálharangot és 1918 őszén eltemették nemcsak ezt a közjogi alakulatot, hanem a Habsburg-dinasztia sokszázados uralmát is.

Itt álltunk lefegyverezve, a bolsevizmus és a román megszállás által kifosztva, katonaság nélkül. S ekkor Szeged felől jött a katonai feltámadás. Az ott megalakult ideiglenes kormánynak sikerült hadügyminiszterül megnyernie az Osztrák-Magyar Monarchia hadiflótájának utolsó parancsnokát, Horthy Miklóst, aki akkor visszavonultan élt kenderesi birtokán. És mikor a maroknyi magyar hadsereg Siófokon át az akkor már fővezérként szereplő tengernagy parancsnoksága alatt 1919 november 16-án bevonult Budapestre, mikor a magyarság sok-sok ezernyi tömege — közte jó magam is — látta a megviselt egyenruhában, de katonás keménységgel menetelő új magyar hadsereget, akkor érezte, hogy ez csak a mag, s egyszer le fog hullani a kezünkről a bilincs s a magyar katona, a magyar honvéd büszkén fogja énekelni, hogy ő Horthy Miklós katonája.

Egy sok évszázados álom vált valóra: megszületett és az azóta eltelt közel negyedszázad alatt kifejlődött, megerősödött a magyar honvédség. Eleinte titokban, majd nyíltan megkapta a modern hadsereg minden kellékét, felszerelését, és fegyvernemét. S mikor a Mindenható kifürkészhetetlen akaratából olyat fordult a sorsunk, hogy a Szent Istváni Magyarország nagy részeit visszaszereltük: mindenütt ott menetelt s ha kellett, halálmegvetéssel ott küzdött a magyar honvéd. És azután elérkezett a második világháború nagy erőpróbája is: a magyar honvédek az ezeréves hazát kell most ottan, a távoli orosz pusztaságokon a keleti barbárság betörése ellen megvédeni. És a honvéd jól tudja azt, hogy ez a harc életre-halálra megy: sikere Magyarország boldog jövőjét, balsikere az ezeréves haza bukását jelenti. Azért minden igaz magyar embernek a lelke most arra felé száll, ahol egykor az őseink küzdöttek, mikor a vereckei szoros felé haladva harcoltak s gondolatban megszorítjuk minden ott küzdő magyar testvérünk, minden magyar katona, minden magyar honvéd kezét, azokét, akik egy gigantikus méretű világmérgőzés kohójában valósítják meg, de nem csupán megvalósítják, hanem glorifikálják is ezt a szent eszményt: *az önálló magyar nemzeti hadsereget.*

* *
*

A fenti előadáshoz ketten szólaltak hozzá, értékes adatokkal bővítve ki az előadó által elmondottakat. Az egyik *dr. Zsitvay Tibor* nyug. igazságügyminiszter, a másik *Lenz Albin* nyug. altábornagy volt. Az utóbbi rendelkezésünkre is bocsátotta felszólalásának a szövegét, mely így hangzott:

* *

Lenz Albin nyug. altábornagy:

Engedtesse meg, hogy kedves Barátunk elhangzott, igen érdekes előadásai még néhány adat hozzáfűzésével támasszam alá abban a tekintetben: mily nehéz volt a magyar honvédség megalkotása és fejlesztése az Osztrák-Magyar Monarchia idejében. Eme nehézségek elvi, szervezési és a személyek ellen kifejtett ellenkezésekre oszthatók, s azt a célt szolgálták, hogy egy különállású, magyar vezényletű hadsereg, vagy hadseregrész megalkotása, kifejlesztése minél jobban hátráltassék. Ezért a honvédséget a bécsi kamarilla mindenképen a német vezényszavú cs. kir., később cs. és kir, hadseregnél kisebb értékűnek, másodlagosnak akarta, szervezetében és személyzetében is tartani. Erre különböző eszközei voltak: pl. a közösöktől a honvédekhez áthelyezett nem egy törzstisztjelölt, bár az ú. n. komisz-szolgálatban kitűnően bevált, a közös hadsereg állományában kevésbé megfeleltek találtatott és így ott törzstisztté nem lett volna előléptethető, ha azonban a honvédséghez átlépett, előléptethető volt. Aztán a honvédtiszt, ha nősilni akart, a közöshadsereglbeli tiszt számára előírt kauciónak csak a felét tartozott biztosítani, ez tehát bizonyos másodrangú értékelést jelentett. Továbbá, ha nyilvános helyen egymást nem ismerő, hasonló rendfokozatú közöshadsereglbeli és honvédtiszt találkozott, a honvédtisztnek kellett a tiszteletadást erlőbb teljesítenie. Mindezekkel a honvédség másodlagos értékelését igyekeztek kidomborítani. Hogy egyébként a tiszteletadásnál akkoriban nem egyszer fonák helyzet állt elő, erre nézve elmondok egy adomát. Nagyon sok volt abban az időben az öreg százados, mert lassú volt az előlépés. Voltak, akik 10-14 évig viselték ezt a rendfokozatot. Hogy aztán mégis bizonyos megkülönböztetést tegyenek a fiatalabb és az idősebb századosok közt, létesítették az első- és a másodosztályú századosi rendfokozatot. Ez azonban külsőleg, rangjelzésüknél, nem volt feltüntetve, így történt meg aztán nem egyszer, hogy az idősebb századosok így szólították meg azt a hasonló rangot viselő bajtársat, akivel véletlenül összejttek: „Bis *Du* Bruder erster Klasse, oder sind *Sie* zweiter Klasse?” Mert a tegezést csak a magukkal egyenrangúval szemben óhajtották gyakorolni.

A honvédség pozíciójáért folytatott küzdelem során csak lassan sikerült azt a közösökkel szemben megszilárdítani, aminek egyik oka az volt, hogy különösen a magyar arisztokrácia és a magyar vagyonosabb középosztály fiai távol tartották magukat az akkori honvédségtől, s e tekintetben jótékony kivételek voltak a Batthyányiak, a Csákyak és a Széchenyiek, akik közül többen szolgáltak a honvédség kötelékében.

De a honvédséget lehetőleg hátraszorító számításában Bécs mégis csatlakozott, mert pl. az előbb említett, áthelyezett törzstisztjelöltek a fiatal honvédtisztikart a csapatszolgálat minden trükjében oly jól és alaposan képezték ki, hogy már az első nagyobb hadgyakorlatnál — a balassagyarmatin — a nagyobb kötelékben először szerepelt honvédcsapatok kiváló magatartása és teljesítményei feltűnést keltettek, úgyhogy ezt a Felső is elismerte.

Tény azonban, hogy a honvéd törzstiszteknek német nyelven történő kiképzését és a honvédi törzstiszti tanfolyamban a harcászati és hadijáték felváltva német nyelven történő előadását a honvédelmi miniszternek kötelezővé kellett tennie.

A magyar parlamentben évtizedeken át követelt magyar vezényszóval kapcsolatban felemlíthetem, hogy már 1904-ben és 1905-ben kért be a Legfelsőbb Hadúr bizonyos magasrangú tábornokoktól eüre vonatkozó véleményt. Ezek között igen jó magyar nevű tábornokok is szerepeltek és mégis, határozottan a magyar vezényszó mellett közülük csak egy mert állást foglalni: a horvát származású, későbbi *báró* Klobucár Vilmos altábornagy, a m. kir. honvédhuszárok felügyelője. Frigyes főherceg megalkuvást kereső indítványát, hogy a század-kötélig bezárólag lehessen magyar vezényszavat rendszeresíteni, elvetették. Klobucár állásfoglalásában egyébként avval érvelt, hogy nem a vezényszavak nyelve, hanem a csapat szelleme a mérvadó, és felemlítette, hogy erre a legjobb bizonyágot épen a magyar vezényletű honvédség adta, amikor az első honvédgyalogezred osztagai Fabricius zlj.-parancsnok parancsnoksága alatt az obstruáló magyar parlament megfélemezésére kirendelve, az ülésteremben léptek fel az ellenzéki képviselők ellen. (Ez a gyászos emlékü szereplés egyébként — ez előadó meggyőződése szerint — Klobucár érveinek „magyarbarát” jellegét teljesen lerontotta.)

A Hadúr ama parancsa, hogy tegyék vizsgálat tárgyává: mely ezredeknél lenne a kiképzés előnyére, ha a belső rend és belső szolgálat oktatási nyelve a magyar lenne, oly rendelkezést eredményezett, hogy még nekünk, a m. kir. szegedi 3. honvédhuszárezrednél is, azért, mert Temes- és Krassó-Szörény-megyei oláh újoncaink is voltak, oláhu kellett megtanulnunk, ahelyett, hogy az újoncokat fogták volna szigorúan rá a magyar nyelv megtanulására. A szervezési nehézségek között aláhúzhatom a honvédség rendkívüli alacsony békelétszámát. Hiába óhajtotta a honvédelmi miniszter évtizedeken keresztül a honvédségi létszámot tetemesen felemelni, Bécsben ehhez csak úgy akartak hozzájárulni, ha ugyanakkor a közös hadsereg állománya és szervezete is megfelelően kiépíthető.

1914. júniusában — hosszú előmunkálatok és hétszeri átdolgozás után — elkészült a honvédség fejlesztéséről szóló törvénytervezet, melynek minisztériumi előadója voltam. Azonban Ferenc Ferdinánd trónörökös katonai irodája, miután közvetlen távbeszélő felhívásra az onnan e tárgyban érkezett ügydarabot átvenni hajlandó nem voltam, azt azzal küldte vissza: „Wenn der ungarische Landesverteidigungs-Minister so viel Geld vom ungarischen Parlament erhalten kann, wie viel zum Ausbau dieser Organisation nothwendig ist, so ist dieses Geld in erster Linie zum Ausbau der Gemeinsamen Armee zu verwenden. *Referent ist wegen separatistischen Bestrebungen vom Dienstposten zu entheben und hat zur Truppe einzurücken.* „FF. (vagyis Ferenc Ferdinánd.)” Ehhez nem kell kommentár!

A honvédség tisztikara, sőt legénysége is számtalan apró tűszúrás, mellőzést volt kénytelen tűrni honvéd mivolta miatt. Ezek mindegyikére nem akarok kitérni, de megállapítom, hogy pl. a közös katonai iskolákban a honvédtiszteknek gyakran gunyoros kritizálásban, lehetőleg nevetségessé tételben, a legnehezebb és leg-hálátlanabb megbízásokban és csak a legjobb esetben nem törődömségben volt részük. Ezek a honvédtisztek azonban, nagyobb-részt a m. kír. Ludovika Akadémia növendékei, az itt nyert, ren'díthetetlenül hazafias nevelésükkel, az ország törvényeire tett eskü-jükkel — a honvédség esküje ebben különbözött a közös hadsereg esküjétől — nem hoztak szégyent Alma materükre. Állották néha fogcsikorgatva és ökölbe szorult kézzel, nem egyszer a sértés hatá-ráig közeledett bánásmódot és kikerülve az iskolákból, sziklaszi-lárddá vált hazafias érzésükkel dolgoztak a honvédség kiképzésén, erkölcsi magaslaton tartásán. Hogy ez mennyire sikerült, bizonyí-tották az 1914/1918-as háborúban véghez vitt honvédségi tettek. A honvéd név — a Vörös ördög — rettegetté vált.

Ez a honvédség cáfolta meg első sorban egy Kerchnave nevű, egy ideig Miskolcon szolgált, cseh származású vezérkari tiszt „Unser letzter Kampf” című pamfletjét, melyben a Monarchiának Olaszország elleni mozgósításáról szóló leírása szerint a cseh dragonyosok hajtják majd kardlapozva a magyar hadköteleseket a bevonulási állomásokra. Sajnos, megjelenhetett ez a könyv Magyarországon, anélkül, hogy egy halkhangú parlamenti interpelláción kívül a ma-gyar csapatokat valaki is hathatósan megvédte volna és anélkül, hogy ennek a cseh vezérkari tisztnek a hajaszála is meggörcbült volna. Bécsi vezérkari beosztásom alatt a bemutatkozáskor kény-szerhelyzetbe kerülve, ennek a csehnek csak azért is magyarul mutatkoztam be és utána hirtelen hátat fordítva, nekem nyújtott kezét nem fogadtam el, Ez ugyan csupán gyenge megtorlás volt az akkori főhadnagy részéről az akkori alezredessel szemben a ma-gyarságot ért sérelemért, annak ellenére is, hogy ezt az ott szintén jelenlevő közvetlen előljáró vezérkari századosomnak előre bejelen-tettem. Kerchnave tudakozódott is nála utánam és Korner százados — mint velem közölte — megmondta Kerchnavenak eljárásom okát, — de hiába vártam Kerchnave segédeit.

És itt még egy érdekes epizódot kell elmondanom. Egy igen gerinces, rendíthetetlenül hazafias nagy úr, Nagy-Szalánc ura, gróf Forgách István, éveken át súlyos ezreseket fizetett hadmentességi adó címén, hogy 17 faluját a katonai beszállásolástól mentesítse, azonban a honvéd csapatok elszállásolását hallgatagon eltűrte. Amikor azonban a homonnai gyakorlatokhoz autóján utazó Ferenc Ferdinánd főherceg kocsija épen Nagy-Szalánc közepén, a kastély aljában, motorhiba miatt hosszabb időre megállni kényszerült, a kastélyba feljött egy vezérkari tiszt s a vendégeivel épen estebéd-hez ült háziurat megkérte, megengedi-e, hogy a főherceg, kocsija hibájának a kiigazítása alatt, a kastélyban tartózkodhassék? A háziúr erre az egész kastélyt rendelkezésére bocsátotta a főherceg-nek, de mihozzánk, vendégekhez fordulva, ezt mondta: „Uraim,

épen most jelentették, hogy Nagybogotán erős szarvasbögés van. Ne szalasszuk el ezt a kedvező alkalmat, gyerünk!” Nem tehetünk egyebet, étlen-szomjan követtük a háziurat. A főherceg azonban még éjfél előtt tovább utazott, csak egy félpohár ásványvizet fogyasztott a kastélyban.

Befejezésül még csak annyit, hogy mi, akik a régi honvédségben szolgáltunk, szívből kívánjuk, hogy hős és dicsőséges mostani honvédségünknek soha se támadjanak ilyen akadályai és szeresse azt a nemzet még sokkal-sokkal jobban, mint ahogyan minket szerettek. Ebben a magunk részéről a legjobb példával fogunk előljárni.